

Olga Nadskakuła-Kaczmarczyk

Uniwersytet Papieski im. Jana Pawła II

Podstawy społecznej akceptacji polityki Władimira Putina¹

Reasons of social acceptance of Vladimir Putin's politics

Słowa klucze: społeczeństwo rosyjskie, Władimir Putin, system polityczny, legitymacja

Keywords: Russian society, Vladimir Putin, political system, legitimacy

Streszczenie

Artykuł koncentruje się na eksploracji najważniejszych czynników indukujących wysokie poparcie dla polityki Władimira Putina. Punktem wyjścia analizy jest charakterystyka rosyjskiego systemu politycznego, który determinuje określone relacje na linii Kreml – społeczeństwo rosyjskie. Mając świadomość, iż społeczeństwo rosyjskie nie jest monolitem, autorka kieruje uwagę na tę część rosyjskiej populacji, która deklaruje swoje poparcie dla działalności obecnego prezydenta. Uwzględniając szeroki wachlarz zagadnień dotyczących tego zjawiska stara się w tekście odpowiedzieć na następujące pytania: na jakie potrzeby i oczekiwania społeczne odpowiadają działania prezydenta? Dlaczego duża część społeczeństwa rosyjskiego nie widzi alternatywy dla Władimira Putina na stanowisku Prezydenta Rosji? W jakim stopniu wartości realizowane przez Kreml wpisują się w wartości uznane przez rosyjskie społeczeństwo?

Abstract

The aim of this article is to present relations between the authorities and society as well as the perception of domestic and foreign policy of Vladimir Putin by residents of the Russian Federation. The author aims to characterize and describe various factors that affect the legitimacy of Vladimir Putin's power. A special emphasis is put on Russian political system and its influence on social support for the ruling elite, particularly on semantic content behind the high approval ratings of Vladimir Putin.

---

¹ Artykuł przygotowywany w ramach projektu NCN *Opozycja niesystemowa w Rosji – rola i znaczenie w rosyjskiej polityce wewnętrznej*. Numer UMO-2014/13/D/HS5/00637.

Do kultu jednostki ciągnie nas [Rosjan] jak do padliny²

Wiktor Jerońfiejew

Powyższy cytat pozwala uchwycić pewną skłonność społeczeństwa rosyjskiego określającą jego stosunek do władzy. Tym niemniej z perspektywy naukowej najważniejsze wydaje się poznanie źródeł i istoty tej tendencji. Celem poniższego artykułu będzie analiza rosyjskiego systemu politycznego oraz charakterystyka współczesnych źródeł społecznego poparcia dla elity rządzącej ze szczególnym uwzględnieniem treści znaczeniowych kryjących się za wysoką popularnością Władimira Putina.

Obecny stosunek społeczeństwa do władzy tłumaczony jest wielowiekową tradycją rosyjską, tendencją do sakralizacji władzy³ oraz umacniania prerogatyw rządzących i idei centralizacji przejętej od najeźdźców ze Złotej Ordy. Bez względu na deklarowane przez rosyjskich rządzących przywiązanie do określonych idei, skalę reform wewnętrznych, samodzierżawny charakter rosyjskiej władzy pozostawał bez zmian. Piotr Czaadajew w XIX wieku tak pisał o tym zjawisku: „Rosja to cały odrębny świat, posłuszny woli, kapryswi, fantazji jednego człowieka, nieważne, czy nazywa się Piotr czy Iwan – zawsze jest on takim samym wcieleniem samowoli”⁴.

Opisując dzisiejszą relację między społeczeństwem i władzą w Rosji nie wystarczy skomentować jej wielowiekową zależnością mieszkańców Rosji (czy wcześniej Imperium Rosyjskiego, Związku Radzieckiego) od rządzących, należy bowiem określić charakter systemu politycznego w Rosji, który warunkuje te relacje.

Rosyjski system polityczny

Wielu rosyjskich autorów (Aleksiej Zudin, Jelena Szestopał, Kiril Chołodkowski)⁵ wskazuje na monocentryczny charakter rosyjskiego systemu politycznego. Kiril Chołodkowi zaznacza jednocześnie, że ważnym elementem wyróżniającym ów monocentryczny system Rosji jest spersonifikowany charakter władzy. „Rosyjski system jest nie tyle zinstytucjonalizowany, ile spersonifikowany.⁶ Cecha ta głęboko zakorzeniona jest od czasów samodzierżawia. Samodzierżawna legitymizacja nosiła przede

² W. Jerońfiejew, *Encyklopedia duszy rosyjskiej*, Warszawa 2004.

³ B.A. Uspienski, W.M. Żywow, *Car i bóg. Semiotyczne aspekty sakralizacji monarchy w Rosji*, Warszawa 1992.

⁴ R. Pipes, *Rosja carów*, Warszawa 2006.

⁵ M. Słowikowski, *Rozważania nad naturą reżimu politycznego współczesnej Rosji*, [w:] *Rosja. Refleksje o transformacji*, red. S. Bieleń, A. Skrzypek, Warszawa 2010, s. 42.

⁶ K. Холодковский, *К вопросу о политической системе современной России*, <http://www.politstudies.ru/fulltext/2009/2/2.htm> [dostęp: 2.04.2014].

wszystkim aspekt sakralny (car był Pomazańcem Bożym)⁷, dziś współczesny „prawdziwy” prezydent to najwyższy autorytet, który otrzymuje społeczne zaufanie w trakcie wyborów.

Odwołując się do politologicznych definicji reżimów politycznych można określić, że Federacja Rosyjska znajduje się dzisiaj na kontinuum między autorytaryzmem a totalitaryzmem. Korzystając z koncepcji hiszpańskiego politologa Juana Linza dotyczącego rozróżnień między autorytaryzmem a totalitaryzmem, należy przywołać trzy pary kategorii: ograniczony pluralizm – monizm; mentalność – ideologia; depolityzacja – mobilizacja. Według Linza reżim autorytarny to porządek „z ograniczonym pluralizmem politycznym, bez dopracowanej wiodącej ideologii, ale za to z typową mentalnością, bez ekstensywnej, czy intensywnej mobilizacji politycznej (poza niektórymi etapami rozwoju) w których przywódca lub – czasami tylko – mała grupka sprawuje władzę wewnątrz formalnie źle zdefiniowanych, ale obliczalnych granic”⁸. Charakterystyka systemu rosyjskiego według wyżej wymienionych wytycznych pokazuje, iż mimo ograniczonego pluralizmu, rosyjskie władze dążą do hegemonii aparatu państwowego i zmarginalizowania sił krytykujących elitę rządzącą, a więc niwelowania nawet limitowanej różnorodności uprawnionych opinii.

Biorąc pod uwagę drugą parę rozróżnień mentalność – ideologia, w której mentalność charakterystyczna jest dla reżimów autorytarnych, a ideologia w jej wykluczającej, negatywnej, zbliżonej do pojęcia „świeckiej religii” formie – znajduje odpowiednik w reżimach totalitarnych, to w dzisiejszej Rosji odnajdziemy również elementy ideologiczne typowe dla totalitaryzmu. Takim elementem jest np. narracja dotycząca istnienia w Rosji wrogów wewnętrznych, zdrajców narodu, którzy współpracują z rządami państw zachodnich chcąc zniszczyć porządek i ład zaprowadzony przez Władimira Putina, a tym samym działają na szkodę Rosji. Ostatnim aspektem różnicującym autorytaryzm i totalitaryzm wg Linza jest opozycja depolityzacja – mobilizacja. Rosji zdecydowanie bliżej do depolityzacji charakterystycznej dla reżimów autorytarnych, która wyraża się bierną akceptacją polityki prowadzonej przez elitę rządzącą i powszechną deklaracją niechętnego angażowania się w sprawy społeczno-polityczne kraju. Tym niemniej, ze względu na charakter polityki zagranicznej RF po aneksji Krymu oraz wypowiedzi rządzących przypominających o zagrożeniach wewnętrznych i zewnętrznych, wzrosła społeczna aktywność ukierunkowana na ochronę obecnego systemu, czego przykładem jest choćby ruch Antymajdan.

⁷ B.A. Uspienski, W.M. Żywow, *Car i bóg. Semiotyczne aspekty sakralizacji monarchy w Rosji*, Warszawa 1992.

⁸ J. Holzer, S. Balik, *Postkomunistyczne reżimy niedemokratyczne. Badania nad przemianami teorii politycznej w okresie po transformacji ustrojowej*, Kraków–Nowy Sącz 2009, s. 94.

Powyższa analiza rosyjskiego reżimu politycznego nawiązująca do koncepcji Juana Linza pomaga z określonej perspektywy spojrzeć na główne zagadnienie niniejszej pracy, a więc stosunek społeczeństwa rosyjskiego do władzy. Hegemonia aparatu państwowego oraz próba zminimalizowania znaczenia bądź całkowita eliminacja drogi administracyjno-prawną podmiotów niemieszczących się w grupie zwolenników reżimu, etykietkowanie przeciwników Kremla jako wrogów wewnętrznych i zdrajców narodu oraz niechęć społeczeństwa do czynnego angażowania się w życie społeczno-polityczne kraju sprawia, że dla mieszkańców Rosji jedynie słuszną – w znaczeniu wygodną – decyzją dotyczącą stosunku do władzy jest decyzja o akceptacji działań Kremla.

Władza i społeczeństwo – rosyjska specyfika

Problematyka władzy rosyjskiej wymaga bliższego przyjrzenia się samemu znaczeniu rosyjskiego słowa władza. Jak zauważa Roman Bäcker, władza ma w języku polskim węższe znaczenie niż rosyjskie słowo: *власть*⁹. W rosyjskiej definicji odnajdziemy – zgodnie ze słowami Aleksandra Kantora – zarówno panowanie, rządzenie, przymuszanie, wpływanie itd. Nosiciel i przedstawiciel władzy to *начальник*, czyli osoba reprezentująca społeczną, ogólną zasadę (*начало*). Tym samym jest uprawniona do wprowadzania porządku, ustanawiania praw, postępująca zgodnie z prawdą (*истиной*)⁹.

Powyższa teza dotycząca istoty rosyjskiej władzy współbrzmi z koncepcją Jurija Piwowarowa i Andrieja Fursowa o Władzy Rosyjskiej jako monopodmiocie, czyli wyłącznym podmiocie rosyjskiej historii. Dwie charakterystyczne cechy Rosyjskiej Władzy, zdaniem Piwowarowa, to złożoność – mimo pozornej zrozumiałości oraz elastyczność i umiejętność ideologicznego dostosowywania się do warunków, wymogów sytuacji¹⁰. Stabilność całego „władzocentrycznego” (*властецентричность*) systemu zabezpiecza tzw. plazma władzy. Piwowarow odnosi się tu do terminu *plazma społeczna* autorstwa Dahrendorfa, według którego stabilność państw zachodnich gwarantuje klasa średnia, łagodząca za pośrednictwem regulacji prawnych konflikty między grupami. „Plazmą władzy” w Rosji nie jest klasa średnia, lecz urzędnicy państwowi, którzy posiadając udział w podziale własności zapobiegają konfliktom spo-

⁹ R. Bäcker, *Rozumienie Rosji jako zadanie dla teorii polityki*, http://wnpid.amu.edu.pl/images/stories/ssp/ssp_2008_2/005-026.pdf [dostęp: 11.11.2015]; А.М. Кантор, *Аффект и власть в России*, „Мы и мир: Психологическая газета” 1999, nr 11, s. 13.

¹⁰ Ю.С. Пивоваров, *Русская власть и публичная политика: заметки историка о причинах неудачи демократического транзита»: основная проблема, главные тезисы, выводы*, „Полис” 2006, nr 1.

cznym na dużą skalę, tzn takim, które mogłyby spowodować rozpad społeczeństwa¹¹. Jurij Piwowarow, mówiąc o rosyjskim systemie, dzielił go na trzy części. „Pierwszy to rosyjska władza. Różni się ona znacząco od władzy w rozumieniu zachodnim. Określił ją jako monopodmiot, czyli wyłączny podmiot rosyjskich dziejów. Drugi składnik to populacja. Zrezygnowaliśmy z terminów *narod*, *narodowość*, ponieważ mają one właściwe sobie konotacje – wyraźnie widoczne w angielskim *nation* czy niemieckim *volk*. Tymczasem populacja to ludność pozbawiona społecznej podmiotowości, czyli taka, która nie odgrywa znaczącej roli w procesie historycznym. Spotykalimy się z opiniami, że powielamy antyrosyjskie stereotypy, ale taki jest wynik chłodnej obserwacji. Wreszcie trzecim składnikiem są ludzie zbędni. Pojęcie to zaczerpnięte zostało z XIX-wiecznej literatury rosyjskiej, z twórczości Iwana Turgieniewa. Tymi słowami charakteryzowano wówczas sfrustrowanych przedstawicieli szlachty, którzy nie potrafili sobie znaleźć miejsca w życiu. Postanowiliśmy stosować ten termin w odniesieniu do pewnych konkretnych grup w dziejach Rosji. Taką grupą byli chociażby Kozacy. Z jednej strony stanowili oni integralną część rosyjskiej historii, a z drugiej pozostawali wolni od carskiego samodzierżawia”¹². W kontekście niniejszego artykułu najbardziej interesuje nas relacja między pierwszym elementem czyli Władzą, a dwoma pozostałymi scharakteryzowanymi przez Piwowarowa. O ile charakter władzy rosyjskiej udało nam się w skrócie omówić, o tyle należy przejść do analizy współczesnego społeczeństwa rosyjskiego.

Mówiąc o społeczeństwie rosyjskim trzeba zaznaczyć, że nie jest ono monolitem. Niezwykle płodna heurystycznie jest teza Natalii Zubarewicz o tym, że nie ma jednej Rosji, jest ich aż cztery. Pierwsza Rosja to mieszkańcy dużych miast (Moskwy, Petersburga, Jekaterynburga oraz milionniki – miasta powyżej miliona mieszkańców)¹³, przedstawiciele zrodzonej w czasie dwóch pierwszych kadencji Władimira Putina – klasa średnia. Druga Rosja, czyli mieszkańcy średnich miast, którą zamieszkują robotnicy zakładów przemysłowych. Jak mówi prof. Zubarewicz, w średnich miastach „ludzie żyją (...) czasem minionym. Chcą, żeby zawsze pracowała fabryka i regularnie płaciła pensje, a oni nie musieli wyjeżdżać za pracę albo przekwalifikowywać się. I rzeczywiście wierzą, że tylko Putin zagwarantuje im stabilność”¹⁴. Należy pamiętać, że poparcie dla Władimira Putina oparte jest przede wszystkim na trzech grupach: na pracownikach sfery budżetowej, wojskowych i administracji publicznej. Dopóki po-

¹¹ Takim wskaźnikiem istnienia plazmy władzy jest chociażby mechanizm korupcji, który podtrzymuje partia władzy.

¹² <http://www.newsweek.pl/w-rosji-jedynym-liberalem-jest-panstwo,44236,1,1.html> [dostęp: 7.07.2017].

¹³ Wacław Radziwinowicz rozmawia z Natalią Zubarewicz, *Sila drugiej Rosji*. http://wyborcza.pl/magazyn/1,125152,11173517,Sila_drugiej_Rosji.html [dostęp: 13.08.2014].

¹⁴ *Ibidem*.

trzeby i interesy tych grup będą realizowane przez władzę, dopóty może ona liczyć na aprobatę swojej polityki ze strony przedstawicieli tych grup¹⁵.

Trzecia Rosja, wieś i małe miasteczka, gdzie, jak wskazuje Natalia Zubarewicz, nie ma żadnej energii społecznej oraz czwarta Rosja, która jest na Kaukazie. „Rządzi się tradycyjnymi prawami, często sprzecznymi z federalnymi”¹⁶.

Swoją niezależność światopoglądową od Kremla buduje przede wszystkim pierwsza Rosja i to pod jej adresem wystosowywane są oskarżenia władzy o wrogach wewnętrznych. Analizując stosunki między poszczególnymi grupami społeczeństwa rosyjskiego a władzą stosuje się często jeden podstawowy wyznacznik: lojalność lub jej brak wobec elity rządzącej. Odpowiedź na pytanie o akceptację układu się w strukturę „albo – albo”. Czyli: albo popieram Władimira Putina, a tym samym stworzony przez niego system, albo nie popieram i jestem za całkowitą zmianą systemu. Leszek Kołakowski zjawisko to wiązał z despotycznym charakterem państwa rosyjskiego. „Despotyzm rosyjski stworzył społeczeństwo, w którym nie było niczego pośredniego między serwilizmem a buntem, czyli między totalną identyfikacją z zastanym porządkiem a totalną jego negacją”¹⁷.

Podobnej diagnozy dokonuje rosyjski dziennikarz, założyciel gazety i domu Wydawniczego „Kommersant” Władimir Jakowlew, pisząc o rozłamie społeczeństwa na dwa zwalczające się obozy. Jego zdaniem „w normalnych okolicznościach, obserwując społeczeństwo widzimy ogromną paletę różnorodnych poglądów”¹⁸. „W Rosji natomiast mamy do czynienia z dwoma obozami, zajmującymi całkowicie różne stanowiska, gdzie nie liczą się odcienie, a w obu aż kipi od skierowanych przeciwko sobie emocji”¹⁹.

Po fali protestów, jaka przetoczyła się przez Rosję w latach 2011/2012 wydawało się, że grupa niezadowolonych może wymóc na władzy realne zmiany systemowe. Tak się jednak nie stało.

Popularność Władimira Putina znacznie wzrosła wraz z przyłączeniem Krymu do Rosji. W marcu 2015 roku poparcie wynosiło 85%, a na przełomie października i listopada 2015 roku w wyniku podjęcia przez Prezydenta RF decyzji o zaangażowaniu Rosji w Syrii popularność Putina wyniosła 89%. Polityka zagraniczna prezydenta rodzi w społeczeństwie przekonanie, że Rosja staje się mocarstwem, które samodzielnie ustala kryteria funkcjonowania na arenie międzynarodowej.

¹⁵ W. Inozemcew, [w:] *Nowa twarz Rosji?*, Fundacja im. Stefana Batorego, Warszawa 2012, s. 13.

¹⁶ Wacław Radziwinowicz rozmawia z Natalią Zubarewicz.

¹⁷ L. Kołakowski, *Główne nurty marksizmu. Powstanie – rozwój – rozkład*, Londyn 1988, s. 608.

¹⁸ W. Jakowlew, *Żarty się skończyły*, <http://media-w-rosji.blogspot.com/2015/08/zarty-sie-skonczyy.html> [dostęp: 18.09.2015].

¹⁹ Ibidem.

Źródła społecznego poparcia dla Władimira Putina

Pytanie, które nurtuje ekspertów, naukowców, polityków dotyczy prawdziwości wyników sondażów pokazujących poparcie dla Władimira Putina.

Obecnie, jak podkreśla socjolog z Centrum Lewady Denis Wołkow, sondaże opinii publicznej to jedyna możliwość monitorowania poglądów społecznych, choć zaznacza, że popularności liderów w kraju, takim jak Rosja, gdzie nie ma pluralizmu politycznego, nie można porównywać z sondażami poparcia w państwach konkurencji politycznej, gdzie możliwa jest alteracja władzy na drodze wyborów. „Popularność Putina to akceptacja bezalternatywnego lidera” – wskazuje Denis Wołkow²⁰. O ile w państwach zachodnich poparcie dla rządzących na poziomie 60% jest dużym sukcesem, to w Rosji interpretuje się to jako sytuację, w której ponad jedna trzecia społeczeństwa nie jest zadowolona z władzy i może stanowić potencjalną grupę przygotowującą protesty przeciwko rządzącym (takie jak np. w 2005 r., czy w latach 2011–2012). Obecnie Putin jest u szczytu swojej popularności, ale zdaniem Wołkowa liczby te nie świadczą o miłości do przywódcy. Dla większości respondentów aprobatą dla prezydenta oznacza stwierdzenie: „nie mogę powiedzieć o nim nic złego”²¹. Wołkow dodaje jednocześnie, że popularność prezydenta w sondażach może spaść tylko w jednym wypadku – odsunięcia Władimira Putina od władzy. Przyczyn poparcia społecznego dla obecnej elity rządzącej Wołkow upatruje bardziej w konformizmie niż strachu przed represjami. Represje dotyczą tylko niewielkiej części społeczeństwa, która nie jest lojalna wobec „systemu Putina”.

Choć na chwilę obecną społeczeństwo nie widzi i nie chce alternatywy dla obecnego prezydenta, to jednak część Rosjan chciałaby zmiany niektórych założeń polityki państwa. Nie dotyczy to osób ze starszego pokolenia i mieszkańców wsi, którzy uważają, że polityka łamania konstytucyjnych swobód i praw obywatelskich jest konieczna w celu utrzymania porządku w państwie. Wśród wyborców Władimira Putina jest jednak również inna grupa populacji, która lojalnie popiera prezydenta, jednak sprzeciwia się rządowi „silnej ręki” i chciałaby wprowadzenia gospodarki rynkowej (69% respondentów tej grupy) oraz integracji ekonomicznej z Zachodem (64% respondentów tej grupy)²².

²⁰ Социолог „Левада-центра”: Путин на пике популярности, <http://www.dw.com/ru/a-18807634> [dostęp: 9.11.2015].

²¹ Ibidem.

²² А. Левинсон, Граждане не хотят смены власти, но хотят смены повестки, <http://www.vedomosti.ru/opinion/columns/2015/07/07/599472-grazhdane-ne-hotyat-smeni-vlasti-no-hotyat-smeni-povestki> [dostęp: 15.11.2015].

W paternalistycznym państwie, jakim jest Rosja, mamy do czynienia ze sprzecznościami: z jednej strony ze społeczną świadomością ograniczenia przez rządzących praw jednostek i odrzucaniem tych ekspansjonistycznych aspiracji państwa, z drugiej z potrzebą wsparcia państwowego mechanizmu funkcjonowania społeczeństwa. Sprzeczności te rodzą wymóg „oswojenia” nieprzyjaznego środowiska, adaptacji. Powołując się na francuskiego filozofa Michała de Certeau, socjolog z Centrum Lewady Stiepan Gonczarow mówi o „taktkach” i sposobach wykorzystywania sytuacji przez jednostki w celu przetrwania w społeczeństwie. Intuitywno – taktyczne zachowania występują, gdy nie można uwolnić się od konkretnych okoliczności, wśród których jest wpływ władzy. To one gwarantują przetrwanie i w miarę wygodne życie. „Sytuacja, w której osoba musi sama przed sobą udawać, działać przeciwko własnym interesom, by przetrwać, wpływa na stosunek do palących problemów”²³. Dobrym przykładem jest choćby stosunek do korupcji na najwyższym szczeblu państwowym i jej bierna akceptacja. Świadomość i „oswojenie” agresywnych praktyk skorumpowanych urzędników państwowych powoduje uczucie beznadziei: Rosjanie nie widzą sposobów systemowego rozwiązania problemu nieefektywnej i skorumpowanej biurokracji, więc albo życzą sobie sami kariery urzędnika, albo jak tylko mogą ograniczają kontakty z tą częścią państwowej maszyny.

W 2014 roku, po operacji krymskiej w związku z przewycięzeniem deficytu na idee narodową, poczucie beznadziei zmalało i – jak zauważa Stiepan Gonczarow – trudno sądzić, żeby jakikolwiek prawdziwy, ale „nudny” wzrost gospodarczy mógł dać podobny, spektakularny efekt. Operacja krymska przywróciła Rosjanom „poczucie wolności”, w tym sensie w jakim oni ją rozumieją (z 52% do 69%)²⁴. Wolność zgodnie z odpowiedziami respondentów to możliwość, by żyć i pracować w ramach przepisów, które są z góry ustalone przez państwo. Wolności jest więcej tam, gdzie jest więcej pozytywnego wpływu państwa. Ponad połowa ankietowanych uważa, że państwo powinno zapewnić określony poziom dobrobytu. Tak więc poczucie „fikcyjnej” wolności nie eliminuje poczucia kontroli ze strony państwa i braku możliwości wpływania na cokolwiek, poza sferą dotyczącą życia rodzinnego. Sprzeczność między wolnością wyboru a stabilnością paternalistycznego państwa Rosjanie rozwiązują wybierając drugą opcję.

Problem Rosjan, zdaniem Gonczarowa, polega na tym, że dominująca retoryka władzy przekonała ich do jedynej dopuszczalnej i dyscyplinującej relacji na linii rządzący – społeczeństwo. Rosjanie mają dostęp do alternatywnych źródeł informacji, a jednak nie tylko biernie akceptują, ale i emocjonalnie wspierają narrację władzy.

²³ С. Гончаров, *Свобода по необходимости: «адаптированная» Россия?*, <http://www.levada.ru/2015/10/26/svoboda-po-neobhodimosti-adaptirovannaya-rossiya/> [dostęp: 9.11.2015].

²⁴ Ibidem.

Zdecydowana większość mieszkańców Rosji czerpie informacje z kontrolowanych przez Kreml kanałów telewizyjnych. Dlatego aktualna pozostaje teza socjologów Lwa Gudkowa i Borysa Dubina z 2001 roku, że Rosjanie są „społeczeństwem telewizorów”²⁵.

Negatywna diagnoza Gonczarowa pod adresem społeczeństwa rosyjskiego dotyka również braku horyzontalnych więzi między jego członkami. „Prawdziwym problemem jest brak doświadczenia innych zachowań: kultury międzygrupowych interakcji bez pośrednictwa państwa” – mówi socjolog. „Grupa aktywnie działających Rosjan stanowi około jednej czwartej społeczeństwa, a jedna piąta korzysta z niezależnych od państwa źródeł informacji”²⁶. Gonczarow uważa, że jedynie 5% społeczeństwa jest wolna od poczucia państwowej presji i tylko te 5% może stać się siłą zmieniającą społeczeństwo²⁷.

Społeczeństwo jest zatowizowane, co potwierdzają badania socjologów piszących o niechęci mieszkańców małych i średnich miast w stosunku do metropolii, jakimi są np. Moskwa czy Petersburg. Propaganda jedności narodu wobec zewnętrznych zagrożeń nie przekłada się na sympatie w stosunkach międzyludzkich²⁸.

Tym samym w Rosji obserwujemy brak kapitału społecznego, a przede wszystkim najważniejszego czynnika jakim jest zaufanie społeczne. Nie istnieją normy wzajemności, sieci powiązań poziomych i społecznego zaangażowania. Robert Putnam wskazuje: „Sieci zależności pionowych, jak by nie były gęste i jak ważne dla uczestników, nie mogą podtrzymywać społecznego zaufania i współpracy. Pionowy przepływ informacji jest często mniej godny zaufania niż przepływ poziomy, po części dlatego, że osoby podległe wykorzystują informację jako zabezpieczenia przed wyzyskiem (...) Akcje społecznego kapitału, takie jak zaufanie, normy i sieci stowarzyszeń zwykle są samowzmacniające i kumulują się. Dodatkowo sprzężenia zwrotne prowadzą do równowagi społecznej, dla której typowy jest wysoki poziom współpracy, zaufania, odwzajemniania, obywatelskiego zaangażowania i wspólnego dobrobytu”²⁹.

Podejście, o którym pisze Putnam, jest obce doświadczeniu rosyjskiemu. Rosjanom zdecydowanie bliżej do opisanego przez Igora Kliamkina społeczeństwa nieobywatelskiego³⁰. Kliamkin w taki sposób wyjaśnia genezę tego zjawiska: „Człowiek

²⁵ Л. Гудков, Б. Дубин, *Общество телезрителей: массы и массовые коммуникации в России конца 90-х годов* <http://ecsocman.hse.ru/data/197/991/1219/05gudkov-31-45.pdf> [dostęp: 10.11.2015].

²⁶ С. Гончаров, *Свобода по необходимости...*

²⁷ Ibidem.

²⁸ *Власть: оценки и ожидания*, <http://www.levada.ru/11-06-2014/vlast-otsenki-i-ozhidaniya> [dostęp: 9.10.2015].

²⁹ R. Putnam, *Społeczny kapitał a sukces instytucji*, Kraków 1995. Por. idem, *Demokracja w działaniu. Tradycje obywatelskie we współczesnych Włoszech*, Kraków 1995.

³⁰ I. Kliamkin, *Społeczeństwo nieobywatelskie*, [w:] *Imperium Putina*, red. W. Konończuk, Warszawa 2007.

poradziecki nie mógł odziedziczyć wzorców współdziałania obywatelskiego po radzieckiej przeszłości. W przeszłości tej podobnych wzorów po prostu nie było tak samo jak nie było ich w przedradzieckiej przeszłości (...) Z tego powodu jedynie nieograniczona władza autokratyczna, w różnych jej formach i o różnych źródłach legitymizacji, mogła sprawić, że naród ten zlewał się w jedno z państwem³¹. Zasadne wyda się również przywołanie klasyfikacji Gabriela Almonda i Sydneya Verby i przyporządkowanie Rosji do poddańczego typu kultury politycznej³². Brak instytucji obywatelskich sprawia, że społeczeństwo jest traktowane przedmiotowo i nie ma żadnych narzędzi kontroli działań państwowych. Okresowe wybuchy protestu społecznego w historii Rosji nie doprowadziły nigdy do zasadniczej zmiany charakteru stosunku między władzą i społeczeństwem. Aleksander Puszkina pisał nawet „Rosyjski bunt – bezmyślny i bezlitosny³³”.

Aby zrozumieć źródła takiej postawy społeczeństwa rosyjskiego i jej stosunek do władzy odwołać się możemy do teorii społeczeństwa otwartego i zamkniętego Karla Poppera³⁴ bądź klasyfikacji Wernera Sombarta z 1916 r., dzielącego społeczeństwa na *Händlergesellschaft* i *Heldengesellschaft*. Społeczeństwa zamknięte charakterystyczne są dla systemów autorytarnych i totalitarnych – wpisują się więc we współczesną rzeczywistość rosyjską.

Społeczeństwo otwarte, podobnie jak u Wernera Sombarta społeczeństwo handlarzy (*Händlergesellschaft*), jest wielopodmiotowe, co oznacza otwartość na inne podmioty, z których każdy jest zdolny do podejmowania samodzielnych decyzji i akceptuje zasady pluralizmu. Jednopodmiotowe społeczeństwa zamknięte lub – zgodnie z kategorią Wernera Sombarta – społeczeństwa bohaterów (*Heldengesellschaft*) charakteryzuje brak przyzwolenia na inne podmioty niż władczy. Relacja władcza jest uważana jako niepodzielna, zunifikowana i często, jak w przypadku Rosji, spersonifikowana. Każda próba podziału relacji władczej i wprowadzenie wielu równorzędnych podmiotów jest odbierane przez decydentów politycznych jako zagrożenie o charakterze egzystencjalnym.

Inne znaki szczególne społeczeństwa zamkniętego, które pomogą zrozumieć społeczno-polityczną rzeczywistość to:

³¹ Ibidem, s. 75.

³² „Kultura polityczna jest całokształtem indywidualnych postaw i orientacji politycznych uczestników danego systemu”. Tworzą ją „osobnicy mający świadomość systemu oraz wpływu, jaki na ich życie wywierają wytwory systemu, takie jak świadczenia socjalne, prawa itd., lecz niechętni brać udziału w jego działalności”; G. Almond, G. B. Powell, *Kultura polityczna*, [w:] *Elementy teorii socjologicznych. Materiały do dziejów współczesnej socjologii zachodniej*, red. W. Derczyński, Warszawa 1975, s. 580.

³³ M. Menkiszak (red.), *Późny Putin. Koniec rozwoju, koniec stabilności*, „Punkt Widzenia OSW” 2015, nr 55, s. 23.

³⁴ Zob. K. Popper, *Społeczeństwo otwarte i jego wrogowie*, Warszawa 1993.

- nadrzędność więzi personalnych, które są antytezą metaprocedur społeczeństwa otwartego. W społeczeństwach zamkniętych to władczy podmiot ustala reguły porządku publicznego oraz samodzielnie podejmuje decyzje. Potwierdzeniem mogą być badania z 2012 roku, kiedy większość Rosjan wyraziła przekonanie, że kwestia wyboru kierunku rozwoju kraju zależy od państwa, a nie społeczeństwa³⁵;
- prerogatywność, czyli zjawisko dominacji woli politycznej nad prawem;
- patrymonializm, czyli utożsamienie własności publicznej z własnością rządzącego, co oznacza świadomość, że to od woli decydenta politycznego zależy dystrybucja i korzystanie z określonej własności, rzeczy, bądź surowca³⁶.

Pułapki legitymacji rządów Władimira Putina

Rober Dahl pisząc o uprawomocnieniu zaznaczył, że chodzi o „wywołanie przekonania, że struktury, procedury, działania, decyzje, kierunki polityki, urzędnicy i przywódcy mają cechę *ślusznosci* (rightness), właściwości i wartości moralne i że winne być one akceptowane ze względu na te właściwości”³⁷. Tym samym akceptacja społeczna i poparcie udzielone rządzącym są rezultatem zależności między wartościami realizowanymi przez władzę z wartościami uznanymi przez społeczeństwo z wartościami³⁸.

Tym co w ostatnich czasach jednoczy Rosjan i zwiększa ich poparcie dla prezydenta jest niewątpliwie „polityka siły” w stosunkach międzynarodowych. Zgodnie z badaniami opinii publicznej ponad połowa Rosjan chce rządów silnej ręki³⁹. Lilia Szewcowa uważa, że polityka zagraniczna stała się instrumentem w rozwiązywaniu problemów polityki wewnętrznej. Media muszą popierać tę nową formułę legitymacji władzy. Logika systemu jest prosta i, jeśli chodzi o politykę zagraniczną, opiera się na fundamentalnym przekonaniu, że Rosja została upokorzona przez Zachód. Sergiej Karaganow mówi w kontekście powyższego o tzw. syndromie weimarskim. Władza

³⁵ С.В. Патрушев (red.), *Гражданское и политическое в российских общественных практиках*, Москва 2013, s. 97.

³⁶ R. Bäcker, *Nietradycyjna teoria polityki*, Toruń 2011, s. 26–28.

³⁷ Ibidem, s. 42.

³⁸ W. Sokół, *Legitymizacja systemów politycznych*, Lublin 1997, s. 23; zob. A. Chmielak, *Prześlanki legitymizacji państwa w warunkach zmian systemowych*, „Annales. Etyka w życiu gospodarczym” 2007, t. 10, nr 1, s. 360.

³⁹ *Россияне о сильном лидере и единовластии*, <http://www.levada.ru/08-04-2014/rossiyane-o-silnom-lidere-i-edinovlastii> [dostęp: 9.09.2015].

rosyjska postrzega świat z pozycji „oblężonej twierdzy”, przekonuje obywateli że NATO próbuje okrążyć Rosję, że nie szanuje rosyjskich interesów⁴⁰.

W kontekście powyższego najważniejszym pytaniem jest jak długo uda się władzy utrzymać wysoki poziom euforii z powodu podbojów terytorialnych, obrony „rosyjskiej strefy wpływów” i nieprzejednanej polityki wobec Zachodu?

Lilia Szewcowa mówi o kognitywnym dysonansie rosyjskiego społeczeństwa. Z jednej strony, więcej niż 80% społeczeństwa popiera Putina, z drugiej 70% uważa, że Rosja to kraj skorumpowany. 60% lub więcej nie chce agresji wojskowej przeciwko Ukrainie, a 49% twierdzi, że interes jednostki jest ważniejszy niż interes państwa. Oznacza to wszystko, że kraj jest w stanie schizofrenii politycznej. Ekspertka wskazuje, że według sondaży ponad 70% Rosjan chce, by Rosja była wielkim mocarstwem i te dane chętnie są publikowane. Ale kiedy socjologowie zaczynają zagłębiać się w to, co owa „wielkość” dla Rosjan znaczy, to okazuje się chodzi o dobre drogi, możliwość zaspakajania swoich potrzeb materialnych, wolność dla siebie i swoich dzieci, dobrobyt. To są ci sami ludzie, którzy głosowali na Putina, którego polityka prowadzi do odwrotnego rezultatu niż wymienione wyżej oczekiwania – twierdzi ekspertka⁴¹.

O niepewności i nieprzewidywalności związanej z możliwością utrzymania się systemu politycznego Rosji w obecnej formule pisze politolog i wykładowca w Wyższej Szkole Ekonomii, Nikołaj Pietrow. „Jego zdaniem obecna polityka rosyjska jest krótkoterminowa, głównie z tego powodu, że skoro jedynym źródłem legitymacji obecnego reżimu jest jedna osoba, przywódca kraju i jego wysoka popularność, to nie ma żadnych innych czynników, by utrzymać system polityczny, jeśli ta osoba lub popularność zniknie”⁴². Pietrow wskazuje, że w przypadku braku Putina może dojść do kryzysu wśród elity rządzącej. Próbuje wyjaśnić to na przykładzie schematów funkcjonowania elit. Wśród nich są wieże Kremla, Biuro Polityczne i „układ słoneczny”. W „układzie słonecznym” pozycja danej osoby uzależniona jest od odległości od Putina, czyli słońca. Jeśli zabraknie słońca, to rozpocznie transformacja całego modelu. Gdy słońce odchodzi, obecny układ musi przestać działać⁴³.

Dostrzegane sprzeczności w odpowiedziach Rosjan w badaniach sondażowych nie uprawniają jednak do wyprowadzania wniosku, że społeczna popularność Wła-

⁴⁰ В. Васильев, Шевцова: «Внешняя политика для Кремля стала инструментом решения внутренних задач», <http://www.golos-ameriki.ru/content/shvetsova-criticizes-kremlin/2872997.html> [dostęp: 27.07.2015].

⁴¹ Л. Шевцова, Путин испугался, <http://charter97.org/ru/news/2015/6/2/153862/> [dostęp: 4.06.2015].

⁴² H. Meyer, I. Reznik, *Putin Accused of 'Terror' Against Elite by Barred Opposition*, <http://www.bloomberg.com/news/articles/2015-08-04/putin-accused-of-terror-against-elites-by-blocked-opposition> [dostęp: 8.11.2015].

⁴³ N. Pietrow, [w:] *Nowa twarz Rosji?*, Warszawa 2012, s. 22.

dimira Putina jest zagrożona. Wnikliwa analiza wypowiedzi rosyjskich respondentów pokazuje, iż odpowiedzialnością za problemy kraju Rosjanie obarczają przede wszystkim urzędników państwowych i rząd, a nie prezydenta. Ten ostatni jest utożsamiany z sukcesami na arenie międzynarodowej. Spektakularne akcje militarne i sytuacje nadzwyczajne są doskonałym sposobem na jednoczenie społeczeństwa i poprawy notowań prezydenta. Mimo załamania się dotychczasowej umowy między władzą i społeczeństwem oraz niemożności dalszego utrzymania przez państwo gwarancji określonego poziomu życia obywateli w zamian za ich poparcie dla rządzących i brak ingerencji w sprawy polityki, to jednak przekonanie o zagrożeniach zewnętrznych oraz jedynej sile skłonnej powstrzymać te zagrożenia jaką jest Władimir Putin, pozwala zapewnić prezydentowi rosnące poparcie.

Atomizacja społeczeństwa i brak wypracowanych sposobów przeciwstawiania się onnipotencji władzy umożliwiła decydom politycznym korzystanie z całej palety instrumentów dyscyplinujących nielojalne grupy społeczne i utrzymujących lojalne środowiska w przekonaniu, że tylko obecny prezydent jest gwarantem integralności i stabilności kraju. Warto podkreślić również, że praktyki twardego autorytaryzmu pomagają zminimalizować wpływ potencjalnych przeciwników systemu, zdeprecjonować ich w oczach społeczeństwa oraz powstrzymać rozwój instrumentów społecznej kontroli nad klasą rządzącą.

W kontekście powyższego możemy skonstatować, że na stosunek społeczeństwa rosyjskiego do głównego architekta obecnego systemu – Władimira Putina – składa się wiele czynników, dlatego trudno zakładać wyraźne osłabienie pozycji prezydenta nawet jeśli obecny kryzys gospodarczy w Rosji będzie się utrzymywał.

Bibliografia

- Almond G., Powell B., *Kultura polityczna*, [w:] *Elementy teorii socjologicznych. Materiały do dziejów współczesnej socjologii zachodniej*, red. W. Derczyński, Warszawa 1975,
- Bäcker R., *Nietradycyjna teoria polityki*, Toruń 2011.
- Bäcker R., *Rozumienie Rosji jako zadanie dla teorii polityki*, http://wnpid.amu.edu.pl/images/stories/ssp/ssp_2008_2/005-026.pdf.
- Jakowlew W., *Zarty się skończyły*, <http://media-w-rosmi.blogspot.com/2015/08/zarty-sie-skonczyy.html>.
- Holzer J., S. Balik, *Postkomunistyczne reżimy niedemokratyczne. Badania nad przemianami teorii politycznej w okresie po transformacji ustrojowej*, Kraków–Nowy Sącz 2009.
- Horbowski T., *Nowa twarz Rosji?*, Warszawa 2012.
- Jerofiejew W., *Encyklopedia duszy rosyjskiej*, 2004.
- Kliamkin I., *Spółczesność nieobywatelska*, [w:] *Imperium Putina*, red. W. Konończuk, Warszawa 2007.

Kołąkowski L., *Główne nurty marksizmu. Powstanie – rozwój – rozkład*, Londyn 1988.
Menkiszak M. (red.), *Późny Putin. Koniec rozwoju, koniec stabilności*, „Punkt Widzenia OSW” 2015, nr 55.

Meyer H., Reznik I., *Putin Accused of 'Terror' Against Elite by Barred Opposition*, <http://www.bloomberg.com/news/articles/2015-08-04/putin-accused-of-terror-against-elites-by-blocked-opposition>.

Pipes R., *Rosja carów*, Warszawa 2006.

Popper K., *Spółeczeństwo otwarte i jego wrogowie*, Warszawa 1993.

Putnam R., *Demokracja w działaniu. Tradycje obywatelskie we współczesnych Włoszech*, Kraków 1995.

Słowikowski M., *Rozważania nad naturą reżimu politycznego współczesnej Rosji*, [w:] *Rosja. Refleksje o transformacji*, red. S. Bieleń, A. Skrzypek, Warszawa 2010.

Sokół W., *Legitymizacja systemów politycznych*, Lublin 1997.

Uspienski B.A., Żywow W. M., *Car i bóg. Semiotyczne aspekty sakralizacji monarchii w Rosji*, Warszawa 1992.

Wacław Radziwinowicz rozmawia z Natalią Zubarewicz, *Sila drugiej Rosji*, http://wyborcza.pl/magazyn/1,125152,11173517,Sila_drugiej_Rosji.html.

Z Rosjanami: jest wszystko w porządku, z Wiktorem Szenderowiczem rozmawia Kuba Benedyczak i Zbigniew Rokita, „Nowa Europa Wschodnia” 2015, nr 6 (XLII).

Васильев В., Шевцова: «Внешняя политика для Кремля стала инструментом решения внутренних задач», <http://www.golos-ameriki.ru/content/shvetsova-criticizes-kremlin/2872997.html>.

Власть: оценки и ожидания, <http://www.levada.ru/11-06-2014/vlast-otsenki-i-ozhidaniya>.

Гончаров С., *Свобода по необходимости: «адаптированная» Россия?*, <http://www.levada.ru/2015/10/26/svoboda-po-neobhodimosti-adaptirovannaya-rossiya/>.

Гудков Л., Дубин Б., *Общество телезрителей: массы и массовые коммуникации в России конца 90-х годов* <http://ecsocman.hse.ru/data/197/991/1219/05gudkov-31-45.pdf>.

Холодковский К., *К вопросу о политической системе современной России*, <http://www.politstudies.ru/fulltext/2009/2/2.htm>.

Кантор А.М., *Аффект и власть в России*, „Мы и мир: Психологическая газета”, 1999.

Левинсон А., *Граждане не хотят смены власти, но хотят смены повестки*, <http://www.vedomosti.ru/opinion/columns/2015/07/07/599472-grazhdane-ne-hotyat-smeni-vlasti-no-hotyat-smeni-povestki>.

Патрушев С.В. (red.), *Гражданское и политическое в российских общественных практиках*, Москва 2013.

Пивоваров Ю.С., *Русская власть и публичная политика: заметки историка о причинах неудачи демократического транзита: основная проблема, главные тезисы, выводы*, „Полис” 2006, nr 1.

Россияне о сильном лидере и единовластии, <http://www.levada.ru/08-04-2014/ros-siyane-o-silnom-lidere-i-edinovlastii>.

Социолог „Левада-центра”: Путин на пике популярности, <http://www.dw.com/ru/a-18807634>.

Шевцова Л., Путин испугался, <http://charter97.org/ru/news/2015/6/2/153862/>.